

“KURLUGAN” KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

Seyfullah TÜRKMEN*

ÖZ: Türkçenin söz varlığı tam olarak ele alınıp değerlendirilmiş değildir. Bu yazıda bir tıp terimi olan *kurlugan* kelimesi üzerinde durulmaktadır. Kelime yapı, köken ve anlam bakımından incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, köken bilimi, kurlugan, Türkçe

About Etymology of “Kurlugan”

ABSTRACT: Turkish vocabulary is not studied in details. In this article, a medical term *kurlugan* is mentioned. This term is tried to examine in terms of structure, etymology and meaning.

Key Words: Vocabulary, etymology, kurlugan, Turkish

Kelimelerin nasıl ve ne şekilde oluştuklarını araştıran köken bilimi çalışmaları kelimelerin biyografisidir. Kelimenin başlangıçtan bugüne kadar geçirdiği değişiklikler köken biliminin ilgi alanındadır. Ayrıca kelimenin hangi bakış açısıyla oluşturulduğu üzerinde de dikkatle duran köken bilimi, dil biliminin en zor alanlarından biridir.

Bu alanın Türkiye’deki en önemli ismi Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*’nün “giriş” kısmında şunları söylemektedir: “*Dil biliminin etimoloji adını verdiğimiz kolu başlangıçtan beri her yerde büyük bir ilgi görmüştür. Dil bilimi alanında çalışabilmek için uzman olmak gerekir. Özellikle etimoloji alanında uzmanlığın ayrı bir yeri ve değeri vardır. Bu açık gerçeğe karşılık her çağda ve her yerde **amateur** ve **dilettante**’ların en çok bu alana yöneldiklerine tanık oluyoruz* (Eren, 1999; xii).

Her dilin kendine özgü dünya görüşü ve adlandırma yaparken bir hareket noktası vardır. Kimi Afrika dilerinde filin “iki dişli hayvan”, kimilerinde “hortumlu hayvan”, kimileride de “iki kez içen hayvan” olarak ad-

* Kırıkkale Üni. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi

landırılması (bk. Durak 2005;116) bu konuda bize bir fikir verir kanaatindeyiz. Türkçe *çağlayan* kelimesi hareket noktası olarak “ses”i alırken İngilizce aynı anlamı ifade için kullanılan *waterfall* ‘su düşüşü’ “görüntü”yü esas almaktadır. Köken bilimi çalışmaları dillerin bu kendine özgü dünya görüşleri ve adlandırmadaki hareket yollarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Dil bir yönüyle kültürü gösterdiği, onu kuşaktan kuşağa taşıyarak aktardığı için köken bilimi çalışmaları kültürle de yakından ilgilidir. Özellikle bu tür yazılar, dil-kültür ilişkisini ses, yapı, anlam, tarih vb. birçok açıdan göstermesi bakımından daha da önem kazanmaktadır. Türkçe bir kelimenin hangi kökten ve hangi bakış açısıyla türetildiğini bize köken bilimi çalışmaları gösterecektir. Bir kelimededen hareketle Türk milletinin düşünce tarzı, olaylara bakış biçimi de ortaya konmaktadır.

Dil Denen Mucize adlı eserinde Walter Porzig köken bilimiyle ilgili olarak geçen şu bilgileri vermektedir: “*Herakleitos’un ‘kelimelerdeki sesler, isimlendirilen nesnelere tabiatını doğrudan doğruya gösterir’ ve ‘kelimelerin birbirleri arasındaki bağlantı, dünyadaki görüntüler arasındaki bağlantı konusunda bize bilgi verir’ şeklindeki iki görüşünü de ondan daha önceki devirlerde bulmak mümkündür. Yunanlılar Herakleitos’tan çok önce, isimlerin kendi kökleriyle, isimlendirilen nesnelere mahiyeti konusunda bilgi veren ilişkisini etymos ‘doğru, gerçek’ olarak adlandırırlardı. Bu geriye götürüp bağlama sanatı, etimoloji yani ‘kelimelerin gerçek anlamları bilgisi’ ismini buradan almıştır. Çünkü her nesne kendi doğru ismine sahiptir, iş onu bilebilmektir (Porzig 1995;11)’*”.

Bu yazıda bir çıban ve yara ismi olan *kurlugan* ‘tırnak civarındaki yumuşak kısımların iltihaplanmasıyla meydana gelen şiş, dolama, etyaran’ kelimesinin kökeni üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bu kelimenin kökeniyle ilgili olarak daha önce ileri sürülen herhangi bir görüşe rastlanılmamıştır. Bu sebeple kelime, köken bilimi bakımından ilk olarak burada açıklanmaya çalışılacaktır.

Hasan Eren’in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde* bu kelime “**kurlugan** ‘dolama, etyaran’. Kökünü bilmiyoruz. (Eren 1999;268)” biçiminde açıklanmıştır.

Derleme Sözlüğü’nde kelime “**kurulgan (I)** 1.Hayvanların arka ayaklarında olan bir hastalık, 2. Tırnakla et arasında çıkan bir çıban (DS 8.Cilt, s.3012)” biçiminde görülmektedir.

Kelime *Tarama Sözlüğü*'nde *kurlagan*, *kurlagun*, *kurlugan*, *kurlugaz*, *kurlagun* 'dolama, etyaran' (Dilçin 1983;148) biçimlerinde karışımıza çıkmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi tıp kitaplarından biri olan *Teshil*'de *kurulgan* 'dolama, etyaran; tırnak civarındaki yumuşak kısımların iltihaplanmasıyla meydana gelen şiş' (Turan 1992; 889) biçiminde geçmektedir.

Sözü edilen hastalık için Arapçada *d'Âôis* 'parmağın uçlarında, tırnak diplerinde çıkan dolama, etyaran' (Devellioğlu 1995;161) teriminin kullanıldığını görüyoruz.

Clauson, sözlüğünde "kuşakla sarmak" anlamında *kurla-* biçimine yer veriyor ve **ol kaftanig kurladı** örnek cümlesini kaydediyor (Clauson 1972;659). Yine *Divanü Lügati't-Türk*'te *kurla-* 'kuşak yapmak ve bağlamak' (Atalay 1999;382) kelimesi bulunmaktadır.

Tarama Sözlüğü'nde *kurla* 'kez, defa, kere, kat, derece' (bk. Dilçin 1983;148) kelimesine rastlıyoruz.

Eski Kıpçakçada *kur iv* 'defa, kez, kere' (Toparlı 2003;163) ile *kurla* 'defa, kez, kere' (Toparlı 2003;164) kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz.

Kıyasü'l-Enbiya'da *kurlig* 'kuşaklı, kemerli' ve *kurşa-* 'kuşamak, kuşak sarmak' (Ata 1997;401) kelimelerinin de konuyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Kurlagan kelimesi *Lehce-i Osmani*'de "et yaran, dolamanın şedidi, taun hasbesi, kırılan *bk.* et yaran (Toparlı 2000;255) biçiminde yer almaktadır.

Şemseddin Sami ise eserinde *kurlagan* için "dolama nevi, et yaran, domuz burnu (Ş. Sami 1989;1096)" demektedir.

Türkçe Sözlük'te aynı kelime "**kurlağan is. tıp** Etyaran (Parlatır vd. 1998;1411)" şeklindedir.

Kelimenin geçtiği kaynakları bu şekilde gösterdikten sonra şimdi onun kökeniyle ilgili görüşlerimizi açıklamak istiyoruz.

Bize göre bu kelime Eski Türkçe *kur* 'kemer, toka; sıra, silsile' (Caferoğlu 1968;187) köküyle ilgilidir. Bu *kur* kökü Türkiye Türkçesinde

bugün *kuşak* (> *kur-şak*) ve *uçkur* (> *iç-kur*) kelimelerinde yaşamaktadır (bk. Eren 1999;421).

Kurla ‘kez, defa, kere, kat, derece’ (bk. Dilçin 1983;148 ve Toparlı 2003;164) kelimesinin de bu *kur* köküyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Zaten Eski Kıpçakçada *kur* ıv ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;163) ile *kurla* ‘defa, kez, kere’ (Toparlı 2003;164) kelimelerinin aynı anlamda karşımıza çıkması da bunu göstermektedir.

Her ne kadar yazımızın başlığı *Kurlugan Kelimesinin Kökeni Üzerine* ise de yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi kelimenin aslı *kurlagan* şeklinde olmalıdır. Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*’nde *kurlugan* biçimini madde başı yaptığı için biz de yazımızda aynı biçimi tercih ettik.

Köken bilimi çalışmalarında doğru biçimden hareket etmenin ne kadar önemli olduğu bu örnekte bir kez daha görülmektedir. Eğer Hasan Eren gibi *kurlugan* biçiminden hareket etseydik bu kelimeyi yapı bakımından açıklamamız mümkün olamazdı. *Kurlagan* şeklini esas alınca işimiz oldukça kolaylaşmaktadır. Bu haliyle kelimenin yapısı açıkça gözler önüne serilmektedir.

Bize göre *kurlagan* kelimesi *kur* ‘kemer’ kökünden isimden fiil yapan *-la* ve sıfat-fil eki *-gan* ile yapılmış bir biçimdir. *Kurlagan* kelimesi aslında bir sıfat iken nitelediği ismin düşmesi sonucunda bu şekilde kalıplaştığı anlaşılmaktadır. Bu kelime “kurlagan nesne, şey” gibi düşünülmelidir. Bir hastalık ismi olduğu için doğal olarak “kurlagan hastalık, yara, çıban” olarak düşünülebilir.

Yukarıda gösterildiği üzere genellikle kelimenin yer aldığı bütün sözlüklerde *kurlagan* biçimi madde başı yapılmış ve “dolama, etyaran” olarak tanımlanmıştır.

Kurlagan kelimesi sözlüklerde kayıtlı olduğu gibi *dolama* demektir; *dolama* ise *kurlagan*’ın yeni biçimidir. Yani *kurlagan* ve *dolama* aynı anlamlıdır ve ikisi de “çevirmek, kuşatmak, sarmak, daire içine almak” anlamında iki ayrı kelimedir. *Kur* ‘kemer’ kökü unutulduğu için *kurlagan* yabancı bir kelime gibi algılanmış onun yerine daha açık ve yaygın olan *dolama* kullanılır olmuştur.

Sonuç olarak “parmakları bir kuşak gibi, daire şeklinde saran, dolayan, kaplayan” yara, çıban için “kemer” anlamındaki *kur* kökünden hareketle *kur-la-gan* (isim kökü- isimden fiil yapan ek- fiilden isim yapan ek

‘sıfat-fiil eki’) ‘kuşatan, saran, dolanan, çeviren’ (çıban, yara) denilmiş olması gayet mantıklı ve uygundur.

Yine aynı yapıda ve benzer anlamda karşımıza çıkan *yirlegen* ‘el veya ayak tırnağının altında sonradan ortaya çıkan et, çıban ’ (Uzel 1992-CH 141b-6) yukarıda söylediklerimizi destekler niteliktedir. *Yirlegen* kelimesinin de *kurlagan* gibi Türkçe *yir/yer* isim kökünden isimden fiil yapan *-le* ve sıfat-fiil eki *-gen* ile yapıldığı anlaşılıyor.

Kurlagan örneği bize isimlendirmenin keyfi olarak yapılmadığını, belli bir mantıktan hareketle gerçekleştiğini göstermesi, kelimelerin nasıl oluştuğuna ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

Burada Porzig’in şu görüşlerini vererek yazımıza son vermenin oldukça uygun olacağı kanaatineyiz: “*Nesnelerle, onları isimlendiren sesler arasında elbette kesin, tabii bir bağlantı yoktur. Fakat bu bağlantının tamamen keyfi bir uzlaşma, söz birliği (Übereinkunft) sonucu sağlandığı da asla söylenemez. İsimler daha çok bir topluluğun, çevresindeki nesnelere karşı nasıl bir durum aldığını gösterir ve topluluğun çevresini incelemesine, onu bölümlemesine ve yorumlamasına yarayan araçtır. Bunları yaparken, dil topluluğu hem insanların ruhsal hayatının yapısına ve onun dünyadan aldığı izlenimlere verdiği cevaplara, hem de içinde bulunduğu manevi bir kültürel duruma bağlıdır. İsimlerin nesnelere ilişkisi, nesnelerin tabiatından kaynaklanmamaktadır ve keyfi olarak da belirlenmemiştir; bu ilişki kültür tarihinin damgasını taşır, onunla bağlantılıdır* (Porzig 1995;36).

KAYNAKLAR

- ATA, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiya I,II*, TDK Yay., Ankara.
- ATALAY, Besim (1999), *Divanü Lügati't-Türk* (4 cilt), TDK Yay., Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., İstanbul.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London.
- Derleme Sözlüğü, (1978), TDK Yay., 10. Cilt, Ankara
- DEVELİOĞLU, Ferit (1995), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 12. Baskı, Ankara.

- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- DURAK, Mustafa (2005), *Terimden Anlama*, Multilingual Yay., İstanbul
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- PARLATIR, İsmail-Hamza Zülfikar-Nevzat Gözaydın- Belgin Aksu-Seyfullah Türkmen- Yaşar Yılmaz (1998), *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara.
- Porzig, Walter (1995), *Dil Denen Mucize* (Çev: Vural Ülkü), TDK Yay., Ankara.
- ŞEMSEDDİN SAMİ (1989), *Kamus-ı Türki*, 3. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul.
- TOPARLI, Recep (2000), *Lehce-i Osmani*, TDK Yay., Ankara.
- TOPARLI, Recep –Hanifi Vural- Recep Karaatlı (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- TURAN, Zikri (1992), *Hacı Paşa, Teshil,- Dil Özellikleri, İnceleme, Söz Dizini-*(İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya.